

— Meziválečné zastavení mezi Romy v českých zemích (aneb tušení souvislostí)

Již řadu let se věnuji příležitostným záznamům vzpomínek romských seniorů. Zaměřuji se především na pamětníky, kteří se narodili v českých zemích před rokem 1945. Ve středu mého zájmu jsou tedy především tzv. čeští a moravští Romové (někdy se pro obě skupiny užívá shodný přívlastek: čeští), kteří u nás žili mnohem dříve, než slovenští Romové přicházející v mnoha migračních vlnách až v době poválečné. Nejsem tedy odborník na život a kulturu Sintů, ale při povídání s českými a moravskými Romy nebylo možno se nedotknout alespoň okrajově německých Sintů a také „lidí světem jdoucích“, tzv. světských.

V meziválečné době žily v prostoru českých zemí (vedle jiných Romů, kteří však našim územím spíše jen procházeli) dvě relativně odlišné skupiny: Romové čeští a moravští. Původ moravských Romů je v podstatě objasněn. Přicházeli na Moravu z Uher (často přímo ze západního Slovenska) již od konce 17. století a velmi pozvolna se mnoho z nich začínalo trvale usazovat zejména v její úrodné jižní a jihovýchodní části.

Jinak na tom byli čeští Romové, jejichž původ je nejasný. Na rozdíl od moravských Romů neměli tendenci se usazovat, snad i proto, že české úřady postupovaly vůči „Cikánům“ přísněji. V Čechách se navíc nenašel šlechtický rod podobný „moravským“ Kounicům, Lichtenštejnům či Serényiům, který by měl zájem „své cikány“ vyjmout z obecných proticikánských nařízení a usadit je na svém panství. Příznivou roli mohla sehrát i výjimečná úrodnost jihu Moravy; kde polní puch nebyl tak citelným problémem.

Čeští Romové žili u nás sice až do druhé světové války kočovně, ale zpravidla se pohybovali v nevelkém areálu; mohli zajíždět i na Slovensko, hranice státu však nepřekračovali. Byli to tedy skutečně lidé, pro které se Čechy stávaly vlastí. Zatím však nevíme, odkud do českých zemí přišli. Mohli přijít z Uher podobně jako moravští Romové, na rozdíl od nich nikoliv přímo, ale oklikou přes jiné země. Stejně neověřené, ale odvážnější jsou úvahy, že by čeští Romové mohli být potomky těch, kteří ve druhém desetiletí 15. století poprvé stanuli v českých zemích, odkud přešli do západní Evropy. Odtud se možná někteří přes německé země zase vraceli. Příchod ze západu snad naznačuje archivní zpráva, kterou jako první pub-

likoval historik Jiří Hanzal.¹ Ve své nové knize řeší případ jistého Františka Růžičky, zvaného též Rosenberger nebo „starý Cikán“, který byl v roce 1766 uváděn jako dlouholetý obyvatel moravského panství Černá Hora. Měl přijít před 23 lety z Hradce Králové, kde působil jako zvěrolékař. Německá verze (Rosenberger) později velmi rozšířeného příjmení českých Romů (Růžička) i fakt, že přezdívka Rosenberger (nebo jeho varianty, např. Rose=Růže) je i dnes častým příjmením německých Sintů, mohou opravdu něco naznačovat.

Z výpovědí pamětníků, jejichž svědectví zaznamenávám, je možno skládat vždy jen neúplnou, a přesto pozoruhodnou mozaiku života českých a moravských Romů v době mezi dvěma válkami. Je složena z útržků vzpomínek, příběhů, které pamětníci zažili jako dospívající mládež nebo odrostlejší děti. Kočování za první republiky nebylo zakázáno, i když zákonem z roku 1927 se dostávalo pod přísnější četnickou kontrolu. Kočovný život byl více regulován, ale v žádném případě zákon o potulných cikánech neznamenal jeho likvidaci. „Čeští“ Romové jezdili napříč českými zeměmi v různých typech vozů. Chudí v prostých žebříňácích s plachtou, ti ještě blednější se dokonce toulali bez vozu a koně, jen se stanem či plachtou, kterou napínali na dřevěné kůly. Majetnější Romové měli „moderní“ tzv. *štráfky*, dřevěné vozy ještě sice pokryté horní plachtou, ale tak prostorné, že už umožňovaly pořídit si uvnitř docela komfortní zařízení (nábytek na míru). Nejžádanější a nejluxusnější variantou byla celodřevěná maringotka, někdy také zvaná komediantský vůz – lidově „komedijantskej bejvák“. Pamětnice A. L.² (nar. 1927), žijící dnes v Olomouci, vzpomíná:

„No tak podívejte se, my jsme měli maringotky, zábavní podniky, houpačky... zábavní podniky, no. Potom, když byla válka, přišli Němci, tak s maringotkama jsme museli jít, odkud jsme patříli, a to je okres Pelhřimov. ... Tam jsme se nacházeli a tam jsme měli ty maringotky. ...Maringotky, no... to jsme měli stavěný, to byla pro to dílna, Kojetín, tady na Moravě. Ty maringotky stály osumdesát tisíc. Tenkrát za to moh bejt dům. Krásnej. Ale my jsme potřebovali maringotky nebo převážely nás traktory z města do města, víte. Všade jsme byli chvíli. ... [Uvnitř] otomany, dělanej kredenc, víte, zabudovanej vevnitř, skříně. Normálně tak jak v baráku. Koberce, záclony...“

„Čeští“ Romové se jako kočovníci díky neustálému pohybu sice nezačleňovali mezi místní obyvatelstvo, ale jejich život v pohybu předávaný po generace získal po tak dlouhé době svůj řád a pravidla. Někteří vycházeli s místními „gádži“ dobře a bezkonfliktně, a vzhledem k tomu, že okruh jejich cest nebyl příliš velký, vraceli se na táž místa, kde už tehdy nebyli pro domácí obyvatele neznámí.

1 Hanzal, Jiří: Cikáni na Moravě v 15. Až 18. Století. Dějiny etnika na okraji společnosti. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2004, s. 61–63.

2 Vzhledem k povinnosti ochrany osobních dat uvádíme jména romských pamětníků jen iniciálami. Všechny záznamy prezentovaných vzpomínek jsou uloženy ve sbírkách Muzea romské kultury;

„Vzpomínám na krásné okolí, přírodu, lesy a hlavně na lidi kolem nás – byli báječní. Pitnou vodu jsme si buď brali z obecní pumpy, která byla označená cedulkou, a kde pumpa nebyla, lidé nám ochotně dávali ze svých zdrojů.“³

Ne vždy však byly vztahy českých Romů a domácího obyvatelstva idylické, spíše naopak. Přispíval k tomu zvyk doplňovat typický zdroj obživy, brusičství, drobnými krádežemi a věštěním. Pamětník A.V. z rodiny Vintrů

(nar. 1941), si velmi dobře vybavuje některé okamžiky svého dětství: „*Probíhalo to tak, že chodili po barákách... To tenkrát rozhlas ještě nebyl. To se postavili na náměstí a zakřičeli a v tu ránu se to za chvíli vědělo a ty lidi už čekali na ty brusiče... Takový ty větší děti už jako byli řekněme bráchové, ti už jim pomáhali, chodili, jestli něco chcete, nabrousit nůžky, nože brousíme. No sem tam když se něco povedlo, tak se něco čmajzlo, nějaká slepice nebo něco tak, na jídlo. Ale jak nás viděli, tak už nás každé hnal. To bylo, ... jak jsme vždycky přijížděli na ty vesnice a vždycky: ‚Cikánata báňata, vyženem je za vrata,‘ a už nás hnali pryč a už ‚Mámo, zavři vrata, jsou tady Cikáni.‘ No a nás jako Cikány, samozřejmě nás vždycky hnali za vesnici, tam byl takovej plac, kde se neplatilo.“*

České Romy, ať už s nimi místní vycházeli po dobrém nebo po zlém, odlišovali gádžové od „Cikánů“ cizích, pro které byly české země jen průchozí oblastí (např. olašští Romové z Uher i Balkánu). Za první republiky se v prostoru českých zemí setkávali kočovníci z různých komunit, a ne všichni byli Romové. Patřili sem „lidé světem jdoucí“ – tzv. komedianti (nejčastěji byli majiteli zábavních podniků – loutkových divadel, střelnic, kolotočů a houpaček, cirkusů, nebo jiných atrakcí). Kočovníci se našli i mezi moravskými Romy, kteří k celoročně usedlému způsobu života přecházeli jen pozvolna (typická příjmení: Daniel, Holomek, Kýr, Ištván, Murka, Malík, Herák, Kubík a další); pak samozřejmě v úzkém smyslu Romové čeští. (Typická příjmení: Růžicka, Janeček, Čermák, Chadraba, V/Wrba, Serynek, Studený, Kloc, Šubrt, Flachs/a, Florian a další; ve Slezsku Burianský). Na česko-německém

| Rodina Haurů se svým vozem v době mezi dvěma válkami někde na českém území. Fotografie ze sbírky Antonína Lagryna |

3 Úryvek je z knihy: Memoáry romských žen. Karolína – Cesta životem v cikánském voze. Brno 2004, s. 19. Autorkou memoáru je Karolína Kozáková, roz. Růžičková, nar. 1932. (viz anotace)

| Rodina Klocova u vozu, meziválečná doba. Fotografie ze sbírky Antonína Lagryna. |

a česko–rakouském pomezí byli po staletí zvyklí se pohybovat němečtí Sintové – v hojném počtu k nám pak přicházeli zejména po nástupu Hitlera k moci, po anšlusu Rakouska i po odtržení Sudet (typická příjmení: Hauer/Haur, Richter/Richtr, V/Winter, Reinhardt, Lagron/yn, Schlehofer, Schmid/ Šmíd, Paffner, Weinlich, Weis, Amberger, Schneeberger, Kraus, Laubinger; ve Slezsku: Bamberger).⁴ Kočovali pochopitelně i Romové olašští, ti se ale v českých zemích trvale nezdržovali.

Pro lidi z výše jmenovaných skupin představovali české země domov, který někteří vnímali přímo jako svoji vlast.⁵ „...*My jsme se těšili, že se vždycky setkáme na trzích s těma bratrancema. S těmi, my jsme se jinak nesetkali.*“ (K. K., nar. 1932).

Způsob života byl styčným bodem, který sblížoval jinak rozdílné skupiny Romů. Takže i moravští Romové, kteří ještě zcela nezapustili kořeny v jedné obci, ale přes léto se vydávali na několik desítek kilometrů dlouhou cestu, se mohli setkat a pobavit s Romy z Čech, které také cesta svedla na Moravu, i když kočovnické rody měly své areály vcelku jasně rozděleny. Napovídá to výsek mého rozhovoru, který jsem vedla s českým Romem A.V. (nar. 1941):

„...*Každej ten Cikán měl svůj rajón, jak sem vám říkal, to byl ten rajón Kladno, Beroun, Benešov, takhle dokola a každej měl svoje takový to teritorium. Řekněme těch sto kilometrů tam severozápad, jih, východ ten čtverec tých sto kilometrů a to se furt jezdil ten čtverec. ...My jako, řekněme moji rodiče byli kraj Berounskej, to znamená, že každá ta parta Cikánů měli už ty svoje placy takzvaný. Tam třeba jezdili Vintrové, Růžičkové, Chadrabové. No a to už jsme se znali, to už z dálky: „Kam jedeš?“ „Jedu na ten plac.“ No a už se tam jelo. ...No tak třeba Růžičkové, ty maj Pardubice, Hradec, Holice. ...Ty obchodovali s koňmi, to byl můj pantáta, to byl Jenda Růžička, pak*

4 Příjmení jsou však pro diferenciaci našich Romů spíše jen rámcovým vodítkem, na které se vzhledem k provázanosti rodů nelze plně spoléhat.

5 Viz oba memoáry v knize, viz pozn. č. 3.

měl bratra Macka, to všechny tydlety lidi znaj v celej republice. Macek Růžička a Vinca Růžička, to byli bratři a ty kšeftovali s koňmi. No a ty byli právě, ty bydleli kraj Hradec, Pardubice a tam. Tam je každej znal, ale ste je znali jako za slušný, fajnový lidi to byli. Ty jezdili po tých trzích.

A vy jste i v zimě kočovali nebo jste byli na jednom místě?

V zimě se zajelo zase, kde byli hodný gádže, kde nás nechali, takzvaně ‚se zajelo‘.

Do baráku někam?

No, na dvůr se zajelo a tam jako u tohohle Čermáka⁶ třeba nás tam stálo třicet vozů.

Někde před domem?

No to bylo. Ten Čermák, ten Eda měl barák, vona to byla vila, vona i dneska je to ukrutná vila, tenkrát to byla vila, tam měl plac a pole tam bylo obrovský. No a ty vozy se sestrojili takhle do tý podkovy no a tam se žilo, takzvaně se zajelo.

Tak to večer tam musel být náramnej život, ne?

No, jo, to víte, že gádže to neměli rádi, že se tam hrálo a zpívalo.“

Na okruh kočování jsem se zeptala i pamětnice K. K. (nar. 1932):

„No, to byly jižní Čechy. Nádherný. Teda já když si na to vzpomínám... Nádherné jižní Čechy, Písek, krásné náměstí a krásný starodávný most, Protivín, Strakonice a Domažlice, krásné kraje, jsou

| Koňský handlíř z rodu Chadrabů, fotografie ze sbírky Antonína Lagryna |

⁶ Eduard Čermák byl výraznou postavou mezi Romy v českých zemích nejen v době meziválečné, ale i ve válce a po ní až do doby, kdy tragicky zahynul při autonehodě. Čermák byl z rodiny českých Romů, vzal si za ženu Františku Brůmlovou (patrně z rodiny světských lidí); bydlel v Lysé nad Labem, kde je také pochován, několik respondentů nezávisle na sobě uvádí, že dotyčný byl velmi bohatý, zbohatl prý úspěšným prodejem koní. Již před válkou údajně vlastnil v Lysé majestátní vilu. Za války nebyl určen k deportaci do KT (vzhledem k jeho majetnosti se nabízí možnost korupce); zasloužil se údajně o vyjmutí z transportních seznamů minimálně jedné romské rodiny, dalším pomáhal finančně i jinak, srovnej Memoáry ... Karolína – Cesta životem... s. 41 a další.

| Sintové dnes – Německo, foto v karavanu, 70-80. léta 20. století, fotografie ze sbírky Antonína Lagryna |

to města, kde se narodily dvě mladší sestry. Já jsem se narodila ve Středočeském kraji, v malé vsi, kde ani nebyl kostel. Ten byl ve vedlejší vesnici, kde jsem křtěná, byla mně za kmotru dcera sedláka – Anna Hájková. Jsem Karolína Anna. Vždy mě zajímalo, co to bylo za senzační lidi, že prý se sami nabídli...“

Setkávání různých kočujících rodů a skupin na společných trasách přispělo k vytvoření jakési nadskupinové velmi volné komunity, která se vymezovala vůči lidem usdlým právě na základě

odlišného způsobu života. Vytvářelo se jakési příležitostné společenství, a byť nebylo konstituováno oficiálně, existovaly mezi lidmi z různých kočovnických skupin jisté vazby, které se projevovaly nejen ve společných zastávkách vozů či solidární pomoci na cestách, ale zejména v navazování meziskupinových příbuzenských vztahů. Následkem toho se vytvořily rodové vazby zejména mezi českými Romy a Sinty, kteří si byli z tohoto společenství nejbližší.

*„Naše máma pocházela z Moravy, narodila se v Tišnově u Brna. Byla z rodu Čermáků–Janošovských–Studených–Vrbů–Holomků–Habrů–Danielů. Otec pocházel z rodu Růžičků–Lagronů–Krausů–Langmüllerů a jiných.“*⁷

Rodinné svazky vznikaly i mezi Sinty a moravskými Romy nebo mezi českými a moravskými Romy. Marie Paffnerová, Sintka, byla ženou moravského Roma Jana Ondráše, koňského handlíře od Přerova. Měli spolu asi pět dětí; rodina jezdila v kočovném voze až do zákazu kočování v roce 1939. Nejstarší z jejich dětí, K. O., nar. 1926, vzpomíná na dobu, kdy už žili usedle: *„Bydleli jsme v Tvorovicích, okres Přerov, z Romů jenom my sami. Otec patřil do té vesnice domovským právem.“*

Její jen o rok mladší sestra M. K. vzpomíná na rodiče takto: *„Maminka byla Paffnerová, ze Zábřeha, byla z německejch Romů, ze Sintů, ona mluvila německy, ale tatínek ne, von s nama*

⁷ Viz pozn. 3. s. 16–17. Matka autorky byla z rodu Čermáků, a třebaže se narodila v moravském Tišnově, patřila do skupiny tzv. českých Romů. Zastávka rodu Čermáků v Tišnově byla jen jednou z mnoha na jejich další cestě po českých zemích. Autorkou uváděná příjmení Daniel a Holomek však dokládají i prolínání českých Romů s moravskými.

nemluvil [romsky], von byl český Rom [opět jde o sloučení moravských Romů pod přívlástek čeští]. Von uměl leda výhradně česky, maminka uměla romsky.“ [Paní A. Ž., nar. 1934, je příkladem dítěte ze smíšené rodiny Sintů a českých Romů.] „Pocházím z romské rodiny. To si pamatuju, to bylo když ta válka začala, tak jsme bydleli na Kačerově [v Praze] v obytném voze, ... můj děda se jmenoval Haur a jeho žena byla ze Šmídů, to byla moje matky sestra. A druhá moje babička byla Antonie Chadrabová..., ona měla v Golčově Jeníkově, ne přímo tam, ale ve vesnici Klášter, domovský právo, ... tam

| Tříškovice – rodinná kapela, doba meziválečná,
Fotografie ze sbírky Divadelního odd. Moravského
zemského muzea v Brně |

jsme se potom přestěhovali do nějakýho baráčku dřevěnýho, babička tam bydlela, říkalo se tam U potočka.... To byla nějaká taková kolonije. Tam bylo hodně těch Chadrabů,... tam bylo asi dvacet rodin.“

K prolínání docházelo dokonce i mezi „světskými“ a Romy nebo Sinty, i když mezi Romy/Sinty a světskými byla relativně největší bariéra daná tím, že světští neznali a nerespektovali rodové etické normy Romů; zejména zásady pro přípravu jídla a celkově vše, co souviselo s institucí *prástipen*.

„Musím se ještě vrátit do doby, kdy se rodiče seznámili a zůstali spolu žít. Byli velice mladí, podle nynějších poměrů vlastně dospělé děti. V našem rodě to ale bylo úplně normální, že velmi mladí lidé se začínali starat o děti, rodinu. Jistě to bylo dáno i geneticky; naši lidé vždycky žili v přírodě, museli být brzy dospělí, museli si umět se vším poradit. ... Vzpomínám na to, jak jsme se sjeli s příbuznými, byl to vždy velký zážitek, pamatuji si, jak se venku společně vařilo, vždy velice dobře a hlavně čistě. Víím, že když se někdy nedopatřením stalo, že na zemi stojící hrnec s jídlem překročila nějaká ŽENA, už se jídlo nejedlo – vylilo se to, protože to už bylo PRÁSTO... Stalo se také, že jsme se sjeli s CHÁLAMA (tak jsme říkali světským) a vypůjčili si od nás hrnec a my jsme zjistili, že jedí psy a kočky. Když nám hrnec přišli vrátit, nechali jsme jim ho – už bychom z něj nejedli.“⁸

„Světští, to je něco úplně jinýho. Buď je to Rom jako my byli, český nebo moravský Rom, že jo, nebo slovenský Rom, a pak sou světští. A podle mého ty světští to sou komediantí. To sou ty, s kerejma se my jako nemáme rádi.“ (A.V., nar. 1941).

⁸ Viz pozn. č. 3., s. 19.

| Členové rodiny Tříšků, doba meziválečná, Fotografie ze sbírky Divadelního odd. Moravského zemského muzea v Brně |

Přece jen ale platilo, že *prásto* se nedodržovalo všude stejně intenzivně. Byly odlišnosti mezi jednotlivými rody, ve smyslu známé pravdy starých Romů, která říká: *Šel vatri – šel Roma* – sto osad, stokrát různí Romové. Přesto život na společných cestách vedl i k navazování kontaktů se světskými, zajímavé jsou tyto vazby například v loutkářském rodu Lagronů, u někdejších provazochodců a dnes majitelů cirkusu Berousků, ale také třeba u rodiny, jež odvozuje svůj původ od legendárního loutkáře Matěje Kopeckého.⁹

Romská pamětnice J. M., nar. 1932, z rodiny Lagronů vzpomíná: „...*My jsme měli vopravdu dobrou život. My jsme neměli bídu, nic takovýho... Tatínek se vobčas vracel, nebo jak to bylo? No tak von jezdil tak na tejden, na čtrnáct dní. Jezdil na svatby brát, jo, když byl pozvanej, von byl známěj hudebník, měl svoji kapelu, s ní jezdil na tydlety zájezdy brát, různě, po celý republice prostě. Přijel vždycy v sobotu, nebo v pondělí, no podle toho jakou měl trasu, pokaždý když měl kšefty, když neměl, tak byl doma. No a maminka měla krám živnostnickej, galantérii. To byly nitě, guma, a takový, no všecko, krajky, a takový.... Dřív jsem chtěla být artistkou, stepovala jsem jako holka. V Apolu, v Praze, tam sme stepovaly se ségrou, měly jsme tam vložky. V Lucerna baru jsme měly vložky, vždýt tohohle Havla jeho strejda, nebo co, vždýt jsme ho znaly všechny holky z baru Lucerna.“*

„*Jsem ze Sintů, ano, moje maminka, tatínek nebyl, tatínek byl gádžo. No ale maminka byla. Babička, jestli jste slyšela, jestli znáte Schneebergerovi¹⁰, tak to byli světoví muzikanti. Ti chodili a vystupovali v těch nejlepších hotelách. O ty se gádže prali, protože oni fakt, jich bylo devět kluků a ti chodili po hotelách a hráli, měli smokingy. U nás v Československu, no a dneska jsou v Německu, ... mají vile postavený, pořád jsou muzikanti.... Tatínek hrál právě taky s téma Schneebergerovými. Tenkrát vlastně hrál na citeru, ... jezdili po celé republice.“* (I.V., nar. 1926).

„*Ty Berouskové, já znám starýho Vincka, nebožtíka, to byl frajer, v Ústí měl furt koně a ten tam měl furt padesát, dvacet třicet koní. To byl frajer. No a tydlety, a pak je Gusta Berousek, ten bydel tady u Poděbrad. Vono už taky všechny ty kluci, to byli moji kamarádi, už umřeli.“* (A. V., nar. 1941).

⁹ Viz pozn. č. 3. s. 61–63.

¹⁰ O muzikantech a hudbě Sintů viz rozhovor s Ferenzem Snětbergerem a článek *Hudba Sintů* v tomto čísle RDŽ.

„V létě jsme cvičili venku na louce. Nejvíc já – mosty, přemety, šňůry atd. Naše máma říkala, že jsem to zdělila po předcích. Její pradědeček měl cirkus – HENRY. Později jsem pátrala a skutečně existoval. Je to genová záležitost. Proto ta veliká radost ze cvičení.“¹¹

Část rozhovoru s pamětníkem A.V. (nar. 1941): „Tomu se říkalo ‚cirkus džuvva‘ [vš] jako že to je malinkej cirkus jako cirkus veš. To znamená, že tam měl jenom, manželka tam třeba udělala dvě tři stojky, byl tam nákej koníček malinkej no a takhle se ty chudáci živili. Postavili si to šapitó, no chodili z vesnice, kde je nechali, tak to postavili. No a to víte, tenkrát, to se nedá říct jako dneska, tenkrát ty lidi tam šli na tý vesnici, vstupný zase nebylo 100 Kč jako teď, že jo, tam bylo vstupný, co to mohlo bejt, jedna koruna, dvě koruny. No a takhle se živili ty lidi.“

| Artista z rodu Chadrabů, fotografie ze sbírky Antonína Lagryna |

A to oni měli po nějakým dědečkovi, nebo si to založili sami?

Ne, to zdělili. Tendle ten můj dědek se menoval Ondřej Čermák a já právě myslím, že ten Ondřej Čermák, ten děda, že ani pravej Rom nebyl, že to byl nákej takovej jako spíš pokomedianštělej, jak měl ten cirkus. Ale pravej Cikán byl můj táta. To byl Vinter, jo, a ty právě zase, ti se menovali Vešáci [veš=les] ... to byli praví Cikáni, kerý zase chodili z lesa do lesa. To byli ty chudoučký, tak voni přišli do lesa, žádněj majetek neměli, vohnul si strom, přes to dali plachtu, zatopili a už šli si čornout slepici, nakopali brambory nebo vyžebřali. Ale za prvé nikdy, a to vám říkám na tisíc procent, že my, já i vy, sme nikdy neslyšeli, že by nákej Rom náš českéj nebo moravskéj mluvo, vememe do toho i ty slovenský, že by někdy někoho, to je tak setina procenta, že řekněme do toho, já nevím, osu-mašedesátýho jo, neexistovalo, aby Cikán někdy někoho přepad, aby někdo někoho zabil. No to nebylo. Bud' se prali, popíchali se a to nebylo nákej, že ho chtěl zabít, to se normálně prali, to byla normální pračka.“

Na tomto místě zařazuji ukázky citací, kterými Romové představují instituci *prástipen* – tedy vyloučení člena skupiny za nedodržení etických principů; název instituce pochází

¹¹ Viz pozn. č. 3., s. 22.

| Bratři Berouskové (první zleva se oženil s českou Romkou z rodiny Růžičků) |

z romského slova *prásto* – vyloučený; v olšáckém dialektu se podobná zvyková norma nazývá *mageripen* od slova *magerdo* – nečistý. (Srovnej: rozhovor s Antonínem Holomkem, *RDž ňilaj* 2005, s. 32–33.)

Část rozhovoru s pamětnicí M. K. (nar. 1927):

Znáte prásto?

Jo, to je mezi náma. To je furt mezi náma tady toto. Třeba to je, když třeba ženská po porodu přišla domů, jo, tak nesměla jest

z hrncu. Zvlášť hrníček musela mět, zvlášť skleničku, musela mět všechno svoje. A musela bejt čistá. A když nebyla čistá, tak ju tam nechali aj tři měsíce v tom. A když byla čistá, tak ju vzali ven z toho prástipenu.

Jak to konkrétně vypadalo když byla v prástipenu?

No vona musela spat sama, chlap u ní nesměl spávat. Alebo padl hrníček a ženská, dyby to překročila, to by bylo prásto, nebo lžička spadla na zem, museli to vodhodit pryč... Slovenský [Romy] aji tady vodsud', co bejvaj a jsou ze Slovenska, my se s nima úplně málo stýkáme s takovýma najednou... Vod nich sme taky nikdy nejedli, protože nikdy nevíte... anebo když šel vodnás ten chlap s chálí [se světskou]... Když s ňou šel a někdo druhej je viděl třeba, tak ten to na ně řekl, to taky byl prásto... Komedianty řadíme mezi ty gádže – voni leda umijou tu řeč...

Ke znalostem romských slov ze strany světských poznamenává A. V., nar. 1941: „*Pozor, voni světský maj tydlety slova. Máro nebo kam tachtíš, jo, gádžo, chalovat. Protože se světským já se normálně domluvim. Vona ta naše česká romština je ve skutečnosti světština. Já neumím mluvit slovensky romanes. Já řekněme bych nemoh mluvit řekněme se slovenským Romem, kerej mluví plynule. Já rozumím každý desátý slovo, ale s tým světským normálně vím ty slova všecky. Rat' – krev, murad' – břitva [Ješina, J.: Romáňi čib. Praha 1880. uvádí: muradi, ž. – břitva, 2. nůžky], jo, papiň – husa, kahni – slepice, takovýhle slova to jo, to neni ale plynulá řeč ta světská. Ta světská to je takzvaně komediantská řeč, hantýrka no. To mluvej ted' i v Brně, říkaj lóve Brňáci.*“

Stejný pamětník popisuje také některé okolnosti, které provázely konzumaci jídla v romské skupině:

„Tak vám řeknu jídlo. To jsme byli na tom tzv. place. Nejdříve se najedly děti, chlapi, to byli jako ti manželé, teda první dědkové a báby, potom chlapi nakonec a ženský. Ale jako vůbec první, než jedly děti, se dávalo koňům.

A po dětech byli staří, muži i ženy?

Ne. Nejdřív vždycky chlapi a pak ženský. Ted' ty chlapi seděli a ženský museli, až čekaly až to... Například co se muselo dávat. Slepice, když byla, tak starejm chlapům se muselo dát, neexistovalo, aby si dal někdo něco jinýho než tzv. rasin, to je vzádu ta prdel u slepice, a noha. Chlapům se musela dát noha. Rasin je cikánsky, héri je noha. [Ješina uvádí jako 2. výraz pro nohu *chéroj*, ž.]. A ted' měli ty *phakri*, ty rybičky, česky, jak se to řekne, prsa to byl *phak*. No a ted' ženský měly jenom křídylka, krk a *phak* [Romsko-český, česko-romský kapesní slovník. Praha 1991, uvádí *phak*, ž. reg. – křídlo] a chlapi museli mít nohy.

A děti?

No děti měly tzv. *buka*, *vnitřnosti*. [Romsko-český, česko-romský kapesní slovník. Praha 1991, uvádí *buke*, mn. – plíce, Ješina uvádí *buke* – vnitřnosti]. To jsou játra, srdce. Ten *mitrin*, to nevím, jak se řekne česky. Mohla by to být výrobná vajec v těle, a to byla největší lahoda. No a to jedly *chávata*, děti. No a jinak se udržovala čistota samozřejmě. To bylo v těch *prauchách*.¹²

A když se vařilo, byly v tom nějaký zásady, jak se může vařit nebo v čem?

No naprostá čistota. Např. hrnec se nesměl dát na zem. To muselo bejt furt někde ve vzduchu ten hrnec. Na *štráfce*, *štráfka* byla ten obytnej vůz, tam se musely dávat ty hrnce v naprostý čistotě, to neexistovalo, aby se dal hrnec na zem.

...Morálka, byla u nás na předním místě a pojila se s řadou TABU. Chodil-li chlapec s dívkou veřejně a spal-li s ní jen jednou, musel s ní zůstat a starat se o ni. Neexistovalo ji nechat. Dívka mu zase oplácela naprostou věrností, v jiném případě by ji čekalo vyhoštění z rodu. Navíc dívka

12 Z německého slova *der Brauch* – zvyk, obyčej.

| Sinto působící v době meziválečné v německých kavárnách jako houslista, spřízněný s českými Romy z rodu Růžičků, fotografie ze sbírky Anny Růžičkové |

| Děti z rodu Richtrů, foto ze druhé půle 20. století, fotografie ze sbírky Matěje Richtra |

musela být panna. Zvláštností bylo, že se nikdy nemluvílo o tom, jak se rodí děti, za jakých podmínek a co tomu předchází. Úžasné je, že v prostoru vozu o 7 m² nás spalo celkem sedm osob, a já nikdy neviděla, jak se rodiče milují. Naše máma, když byla těhotná, vždy měla zvláštně přebozený cíp zástěry přes narůstající břicho, aby to nebylo moc vidět. Mělo to za následek, že jsem si myslela, že děti padají z nebe. Později jsem si myslela, když máma čekala mimino a měla kulaté břicho, přirovnávala jsem to k tomu, jak kyne těsto. Ptala jsem se, proč to tak kyne, ona že to dělají kvasnice. Když mne jednou poslala do krámu koupit kvasnice, cestou jsem polovic snědla a potom jsem se dívala, jestli mi taky roste břicho, a kdy budu mít děťátko. Tím chci říci, že morálka u nás byla veliká. Ráda jsem taky poslouchala vyprávění o našich předcích.¹³

„Když se pralo prádlo, tak to maminka prala na valše a ve vaně a nejdřív se praly mužský košile, teprve potom ženský spodničky. Dřív se nenosily kalhotky, spodní prádlo, to kde? Žádná nenosila. Tak ty spodničky, když se pověšily na šňůru, tak úplně dozadu a před ně se musela pověsit zástěra nebo něco, aby chlapi, když seděli před vozama, aby na to nekoukali. To byl ten prástípen...“ (B. B., nar. 1928).

Část rozhovoru s A.V., nar. 1941: „Takzvaný prásto to bylo, to vím, že se o tom mluvilo o tom prástu, to vím, že ani ženská nesměla s těma sukněma, když byl hrnec... kolikrát se sjeli a vařilo se venku v létě a tam byl ten hrnec, nebo ten kotlík nebo co, tak vím, že kdyby náhodou ta sukně taklen přes to, tak to vylili. To bylo takzvaný prásto.“

A byly nějaké rozdíly v tom, co dodržovali Sintové a co jste dodržovali vy, jako vaše rodina, čeští Romové?

Tak to právě, to vám řeknu něco. Tydlety Sinty a ty čeští Romové byli hrozně čistotný. Měli takzvaný praucha. Praucho znamená česky zákon. Praucho to je třeba že se nesměl kurvit, musel mít čistý prádlo, teď třeba se nesmělo podležat, když viselo prádlo, to byly ty praucha takový, romano praucha. ... To právě neumím pochopit, teď, co teď ty Cikánky dovedou, vždyť to dřív vůbec neexistova-

13 Viz pozn. č. 3., s. 21–22.

lo. Jak vůbec můžou ... No voni to teď většinou dělaj ty slovenský Romňa, že chodí na ty E55 a na to. To já vůbec nepamatuju. Do toho devětaosumdesátýho roku, než přišla ta demokracie, tak ty Romňa se styděly. Víte, jak ty ženský, třeba jako ty Sinty, ty šli dál. Například se mezi námi nesměli slíkat, kde to bylo. Já jsem byl ženatej v Pardubicích, a to mluvím o týhle době před devětaosumdesátým. To neexistovalo, abych měl krátký kalhoty. Ženský, aby nosily kalhoty, Sinty a ty naše Romňa, to musely mít sukně. Nebo nějaký plovárny, to vůbec neexistovalo se koupat. Chodili se koupat daleko za město, ty ženský tam a chlapi tam. Ty ženský se styděly. A neumím pochopit, jak teď ty ženský, že choděj, že jsou jako ty prostitutky. Vždyť je to brozný vůbec. Já nedokážu pochopit, jak se to stalo.“

Způsob života dané skupiny se vzájemně ovlivňoval s její duchovní kulturou a sociálními normami. Dnes je těžké porozumět tomu, že i třeba usedlí moravští Romové kdysi dodržovali podobné zásady, jako dnes dodržují u nás olašští Romové. Ale to bylo v dobách, kdy moravští Romové ještě kočovali nebo kočovný život aspoň pamatovali. Relativně přísná pravidla určující způsob chování jednotlivce v celku nebyla specifikem jen olašských Romů, ale pravděpodobně všech kočovných romských komunit, protože poskytovala životu na cestách řád, který zefektivňoval jejich organizaci a řízení, a tedy zvyšoval šance na přežití.

I. Š., roz. Holomková, nar. 1932, je dcerou moravského usedle žijícího Roma, který si vzal za ženu neromskou dívku Cecílii; I. Š. vzpomíná na první návštěvu své matky Cecílie v rodině snoubence: „Maminka tenkrát jako pozornost přinesla bábovku, které se však nikdo ani nedotknul. Teprve později se dozvěděla, že po jejím odchodu bábovku vyhodili, neboť byla od cizí ženy, o které rodiče nic nevěděli, a z toho důvodu se jídla od ní štítily. Otec také přísně dbal na to, aby se naše rodina nedostala do prástipenu. Chodil domů z práce tiše a někdy i nečekaně. Špízoval, jestli i maminka dodržuje všechny ty zásady. Jednou se mamince přitom, jak hlídala nás šest děcek a vařila, připálil špek do salátu a ona zaklela. V tom momentě se tatínek nečekaně objevil ve dveřích a slyšel to. Okamžitě hrnec vzal a vyhodil na hnůj se slovy: „Cili, to nejde, to bysme byli v prástipenu.“ Stejně tak letěly na hnůj brambory vařené ve slupce, které nechala maminka vychladnout v hrnci postaveném na zemi na zápraží a lemem o hrnec šmírla, ale jinak se o její mamince psalo v novinách jako o první bělošce, která si vzala Roma.“

| Ženy z rodu Richtrů v tradičním oděvu, foto patrně z počátku 20. století, fotografie ze sbírky Matěje Richtra |

| Žena z rodu Rychtrů v době meziválečné,
fotografie ze sbírky Matěje Richtra |

Instituce *prástipen* sblížila Romy české a moravské a umožnila partnerské soužití mezi příslušníky těchto skupin. Čím dále větší integrace však usedlé moravské Romy vzdalovala českým a naopak čeští Romové se více přibližovali Sintům. Složitost vzájemných meziskupinových vztahů Romů žijících v českých zemích ilustruje pamětnice B. B. (nar. 1928), která žije v romské komunitě a počítá se mezi Sinty. Její otec R. Richtr byl patrně skutečně ze Sintů (nebo z českých Romů?), o matce tvrdí, že byla Italka. Sestra jejího otce byla matkou pamětnice Lagronové, která o sobě tvrdí, že je z rodiny světských. Další sestra R. Richtra byla matkou pamětnice Krausové, roz. Danielové, která se považuje za českou Romku (s rodiči prožila dětství v jedné moravské obci, později se provdala do Prahy). A třetí sestra zmíněného R. Richtra (otce B. B.) byla matkou pamětníka Bystřického, který se považoval za českého Roma, ač přiznával, že jeho otec nebyl Rom, ale světský. Sama B. B. se

v manželství spojila také s člověkem od cirkusu. Zde je část rozhovoru s pamětnicí B. B.

A Vy jste původně odkud?

Já su rodačka z Prostějova, ale furt jsem tady v Brně.

Úplně odmala?

Ano odmala.

Vy jste se přistěhovali?

Tatínek byl Olomoučák.

A maminka?

A maminka byla... , babička byla jako Italka, ale moje maminka už bývala tady u Tábora, její rodiče teda.

Jak jste se teda dostali do Brna?

No my jsme byli furt tady.

Ale kdo byl tedy z Hradce Králové, o němž jste mluvila?

To byly manželovy rodiče. A maminka jeho byla z Weisů, to byly německý komedianti, ti měli cirkus právě. A já jsem se mezi ně tak blbě dostala a v životě jsem cirkusem nejezdila. [Směje se.]

A jak blbě, jak jste se seznámili?

Oni přijeli sem a tady měli cirkus na Lesnej [městská část Brna]. Já jsem už byla jako vdova, mně manžel zemřel, měla jsem tři děti. A prostě jsem mu nějak padla do oka a zavolali mě na kafe, abych šla, pak jsem si ho vzala. A byla jsem s ním kolik roků, moc roků, móc.

| Ženy z rodu Růžičků v době meziválečné, fotografie ze sbírky Anny Růžičkové. |

To byl jejich rodinný cirkus?

Jejich, ano, Berouskovi. To jsou Berouskovi a Weisovi do-bromady, německý. A oni měli jako po svém..., ona to dostala babička, jako jeho matka, tak to dostala po svém bratrovi. On měl drezůru medvědu a přišel o život, takže to dostali jako oni. Takovej život jsem měla já.

Výše uvedené řádky naznačují, že ono pozvolné prolínání a provazování rodů napříč skupami vytvořilo ne zcela přehlednou situaci, sami pamětníci mají dnes někdy problém se svojí identifikací, respektive se zařazením své širší rodiny.

Jako příklad uvedu část rozhovoru s pamětnicí K. K. (nar. 1932):

V tom televizním dokumentu¹⁴ říkáte, že jste ze Sintů – z těch německých Romů.

No to právě, už vlastně proto, že ty Sinty..., já jsem si vypůjčila jednu knížku a četla jsem tam vlastně, že tady ty ježky, co my jsme si pekli a jedli je, že něký králové nebo knížata nebo tak, při nějakých takových velkých slavnostech, to byla nějaká pochoutka. Já si na to vzpomínám, bylo to perfektní jídlo, teda. Museli to, dalo to hroznou práci, a právě to dělají, to dělali ty Sinty.

¹⁴ Viz: Televizní cyklus Amare Roma, č. 23 – O německých Romech – Sintech (vzpomínka sester Růžičkových), 2001, režie Martin Chlupáč. ČT.

| Matka s dětmi rodu Richtrů, fotografie ze sbírky Matěje Richtra. |

Vaše příjmení – Růžička – je typické pro české Romy, máte skutečně v rodině povědomí o tom, že byste byli smíšení se Sinty, nebo jste se vždy hlásili přímo jediné k Sintům?

No tak já nevím, my jsme se takhle nějak... , my jsme jezdili vlastně jenom v Čechách, co já si pamatuju.

Jenom v Čechách. Na Moravu ne?

Na Moravu ne, ne, ne... To vůbec ne. I když právě jsem si říkala, máma vlastně se narodila tam [matka byla rozená Čermáková]. Ale to se dalo čekat, my vlastně, nás je sedm a každý jsme se narodili jinde. Protože jak jsme jezdili, tak jedna se narodila ve Strakonících, druhá v Písku, to bylo naše takový [teritorium], jo...

Úryvek rozhovoru s A.V. (nar. 1941) příčiny nepřehledné situace trochu objasňuje:

Vaše rodina se počítala k českým Romům?

K českým Romům. My neznáme tu slovenskou romštinu. To jsme mluvili česky romanes.

Ale umíte romanes?

No. A sinty romanes.

A se Sintama jste byli spříznění nebo jenom skamarádění?

No to byli takový jako kamarádi. Ale já vám něco řeknu. Rom, když se řekne Rom, třeba se vám řekne já jsem Vintr, vidím Chadrabu. Chadрабо, jak se jmenuje tvůj táta? Franta Berousek nebo Franta Růžička, teď jeho bába... a nakonec jsme byli rodina... Já jsem byl poprvé ženatý s nějakou Růžičkovou z Pardubic. No a teď, když jsme to tak všechno rozebrali, tak můj táta a její dědek byli bratrance. A tak se to stalo, že jsme se všichni znali a byli jedna rodina.

S nejasnou identifikací jsem se setkala i u Romů, kteří by dle příjmení mohli být řazeni k německým Sintům. Vysvítá, že Romové v českých zemích byli se Sinty v kontaktu, vstupovali do vzájemných rodinných svazků, ale na jejich vědomí příslušnosti ke skupině Romů mělo velký vliv místo, kde žili – země české. Je tedy možné, že původní Sintové se životem v českém prostředí a navazováním rodinných svazků s českými Romy postupně naturalizova-

li, ovšem čilejší kontakty se Sinty či s německým prostředím mohly způsobit i změnu opačnou.

Písemné prameny k době první republiky nám už v hojně míře přinášejí zajímavé informace týkající se pohybu kočovnických rodů. Příslušnost těchto rodů k romským skupinám můžeme ještě jakž takž analyzovat dle příjmení, nepodávají nám však téměř žádnou informaci o mezikupinových kontaktech a vztazích, a především ani o vnitřním uspořádání těchto komunit a „malých dějinách“, tedy životních osudech jejich jednotlivců. Také proto sbírám vzpomínky seniorů, které mě svým dechem života těch dávno zašlých časů až fascinují. Na základě těchto vzpomínek lze jasně rozpoznat, že v prostoru českých zemí se život Sintů od života českých a někdy dokonce i moravských Romů nedal zcela oddělit.

Problém zařadit se do konkrétní romské skupiny se jeví zřetelněji u Romů, kteří nežijí uzavřeni v romské komunitě (proto pro ně otázka jejich konkrétního původu není tak naléhavá), ale žijí spíše obrácení směrem ke svému neromskému okolí. Naopak Romové žijící uvnitř romských komunit se snáze identifikují – příklonněji se buď více k Sintům nebo více k českým Romům.

Obecně lze sledovat, že Sintové (snad i tím, že jejich největší část žila v západním Německu, kde nebyli podrobeni asimilaci) si dosud uchovali mnoho z tradičních prvků své kultury a snaží se je také dosti přísně střežit, aby nevešly v obecnou známost. Sintové jsou proto jakýmsi etickým vzorem těch českých (moravských) Romů, kteří chtějí žít podle vzorce svých předků.

Ti z českých Romů, kteří mají silný zájem na dodržování tradičních pravidel, si proto někdy vybírají své životní partnery mezi Sinty, po válce nově i mezi Romy olašskými, kde jsou pravidla *prástipenu* (olašsky *mageripen*) ještě součástí běžného života (i když i zde můžeme zaznamenávat odumírání této zvykové normy). Někteří z našich původních Romů však navazují vztahy i s Romy slovenskými. Zdá se, že podobně to funguje i u Romů moravských (respektive moravsko-českých či moravsko-sintských), i když v mnohem menší míře. M. K. (nar. 1927), po otci moravská, po matce německá Romka, dodnes výrazně vnímá rozdíl mezi Romem a gádžem:

| Reprodukce fotografie uveřejněná v knize: Weinberg, J. – Elieli, R.: The holocaust museum in Washington. New York 1995, s. 159. Tento snímek je v knize uveden jako ilustrace způsobu odívání českých Romů; je však ke zvažování, zda se zveřejněný sbírkový oděv i fotografie v pozadí více neshodují s oděvem Sintů. |

| Zástěrka v tradičním stylu – typický doplněk oděvu
sintských žen, ze sbírek muzea |

Gádža nechcu. Tak Rom je Rom, ne? Gádžo je Gádžo, ne? Dycky říkám: chrapoun je chrapoun. Soňa [sestra] žije v Německu. Já bych tam nemohla žít, vadili by mně ti Němci. Třeba že máma je vodsud'...

Dosud jsou frekventované i svazky Romů se světskými, kteří si také udržují uzavřenou komunitu. Rodiny cirkusáků a kolotočářů spojené příbuzenskými svazky s Romy však nemají zájem tyto konexe zveřejňovat, jistě i vlivem negativního naladění společnosti vůči Romům.

Mnozí potomci moravských i českých Romů, kterých ve válce tak razantně ubylo, se se svým romstvím ještě více stáhli do ústraní – snad i v důsledku nechtěné konfrontace s Romy slovenskými. Řada z nich tak své romství zcela opustila, anebo se pomalu rozplývá v jejich potomcích. Sama s lítostí vzpomínám na jednu brněnskou pamětnici z rodiny Krausů (tedy přímo z rodiny Sintů, provdala se za Neroma), její dcera má za manžela též Neroma, oba zastávají významné místo ve většinové společnosti. Nazýváme tedy tuto pamětnici paní Krausovou (i když její jméno zní dnes jinak). S paní Krausovou byl pro účely muzejní archivace natočen záznam jejích vzpomínek na rasovou perzekuci v době 2. světové války, ovšem s podmínkou, že v žádném případě nedojde k jejich zveřejnění. Chybou pracovníků muzea byl záznam zařazen do dokumentu vysílaného Českou televizí. Paní Krausová si přišla s žalostným pláčem stěžovat, že je nyní ohroženo významné společenské i profesní postavení její dcery a zetě. Čím? Zveřejněním zapřehného romského původu paní Krausové. Obavy z prozrazení nejsou u těchto skupin Romů ničím ojedinělým. Pro ilustraci zveřejňuji část rozhovoru s pamětníkem A. V. (nar. 1941). Zmiňuje v něm romský původ nejmenované populární české muzikálové zpěvačky: „...nejbohatší Cikán byl, říkali mu Čiňan. To byl ten Absolon [rodina se původně jmenovala Růžičkova], v Benešově. Ten měl za komunistů, když já sem bydlel v Pardubicích v šedesátém osmém až do pětasedmdesátýho, tak furt měl padesát až sto koní. A to je ten Absolon, umřel už teda, jak je v televizi ta Absolonka, jestli ste ji viděla, tak to je její dědeček to byl. A já znám jejího tátu, no její táta byl normální Cikán jako každej jinej. No jo, dneska to je pan továrník. Von má tady nějakou továrnu na mejdla. A tydle ty lidi právě nemůžou mi nic říkat [že nejsou Cikáni], protože já je znám, co byli.

Vy jste tam jezdil do toho Benešova?

No, tam sme jezdili kvůli ty koně.

A co oni s těma koněma dělali?

No kšeftovali s tyma koněma. Já sem taky kšeftoval v Pardubicích. Já sem měl tu Růžičkovou... V tom šedesátým osmým. My sme jezdili po vesnicích a skupovávali sme koně, no a prodávali sme je tady Ministerstvu zemědělství no a ty to posílali ty koně, do Holandska, do Dánska, tam posílali koně na maso. No a my sme to skupovávali ty koně vod sedláků. Přijel pán Zmydlenej do Pardubic, to byl takovej multimilionář z Německa, mercedesem přijel, no a teď už si přivez, já nevím pět kamionů, no a teď tomu pan táta mu dával ty koně do těch kamionů.

| Žena z rodu Richtrů, žije trvale v Česku, identifikuje se se Sinty, její téměř současný oděv (80. léta 20. stol.) nese řadu tradičních prvků, foceno v obytném karavanu u příbuzných v Německu, fotografie ze sbírky Bertý Berouskové |

A to lidi měli ještě tolik koní doma?

Jé, víte, co jich... tam, řekněme na tom Jesenicku, to v každým skoro baráku měli koně eště. Nebo tady na Chrudimsku, Pardubicko, všecho v tých, Hlinsko v Čechách, to já tam znám každou maštal.

A tady ten Absolon, on ty koně taky prodával dál nebo je měl doma?

Ne, ne, voni tam ty koně, no to byl vobchodník fajnověj, že jo, to my sme nebyli takoví fajnoví. Von je tam měl a k němu si jezdili ty Holandani a Dánové a tam si u něho vybírali koně. Bud' tažný do lesa, to byli ty těžký koně, jo, a nebo takový ty řekněme na ty skákačky a taklen, jo, anebo na maso. No a von s nima přímo kšeftoval, dyť to byl ukrutnej boháč. Vilu si tam dal postavit z mramoru, já sem tam u něho byl, říkám: 'Člověče, máš pěknou vilu.' Normálně v polích vila a z mramoru celá. Schody mramorový, no všecho. To bylo jak na zámku. Ale von byl dobrej, ale černej, chudák. A představte si to, že nevěděl, kolik je dvě a jedna. Negramotnej Cikán. Von byl vobrovskéj vobchodník, lidi mu důvěřovali, rozuměl tý svý věci, že jo. A ten se menoval Tonda Absolon.

A to je otec té zpěvačky?

Děda. Ten její táta je taky Absolon, ale už nevím, jak se menuje křestním ménem.

A toho už neznáte osobně?

Jo. Toho znám, toho kluka. ... Teď já dyž sem na Mácháci, řekněme, na Máchovym jezeře sem prodával na kempingu, jo, měl sem prodejnu a von tam jezdil. Von má manželku tendle ten, tý Absolonky táta, má za manželku učitelku z toho Benešova. ... Vona tam vždycy jezdila s dětičkama v létě, jako ze školy z Benešova. ... No protože v Benešově tendle ten táta, ten jeho táta tendle ten „Čiňan“ ten byl nejfajnovější člověk, no tak si namluvil učitelku a klidně mu jí nechali, protože co Cikán, ... ale bohatej je! No a z toho vznikla table ta Absolonka, tadle ta, jak zpívá. ... Když budete mluvit s nějakajma Cikánama, tak vám každej řekne, že ho zná.

Rozhovory se seniory přispívají Muzeu romské kultury i po stránce sbírkotvorné. Podařilo se přispět k dokumentaci tradičního oděvu, jaký u nás nosily ženy z romských rodin buď přímo sintských, nebo z rodin s vazbami na Sinty (nadále o „sintském oděvu“ o „Sintech“). Zmiňuji pouze oděv ženský, protože oděv romských mužů nebyl tak atraktivní, vždy více kopíroval majoritní způsob odívání.

V meziválečné době už Romky usedlé na moravském Slovácku nosily velmi často oděv ovlivněný místním krojem, stejně tak Romky slovenské. Někdy setrvaly u oděvů, které nesly tradiční prvky, pestré bohaté sukně, šátky. Zcela po svém chodily Romky olašské. Oděv sintských žen byl v jistém smyslu tradiční, ale jaksi nenápadněji. Sintové, ač kočovníci, se snažili oblékat elegantně, vzhledem ke svým zaměstnáním, při nichž záleželo na tom, jak zapůsobí na „gádže“. U žen to bylo zejména „hauzírnictví, prodávání fleků“, tedy podomní obchod s látkami či galanterií a jiným drobným zbožím, u mužů pak broušení (ženy přijímaly a roznášely zakázky), ale i hudební produkce, nebo provoz zábavních atrakcí.

„I moje máma, kšeftovala záclony, takzvaně fleky, flek to byla látka, jo. Chodili a prodávali jako, vydávali se jako, táta se vydával třeba firma Skorkovský a že je z tý továrny, no a pořád chodil po tých řeznících po válce, po takovejch tých zahradnících, no a kdo měl peníze, no a tam prodávali ty látky. Měl v tašce třeba dvě tři látky no a prodával na vobleky. To už taky by dneska nešlo, že jo. Tenkrát to šlo. Máma zase prodávala ručně paličkovany záclony. To věděli, kde kerej krám prodává takový dobrý záclony no a voni, samozřejmě nebyly paličkovany, ale to se jako říkalo, no a klidně to... nevokradli je takzvaně, ale na druhou stranu je vokradli, no ale měli zase hezkou věc, záclony. Věřili tomu, že celej život maj paličkovanou záclonu, ale paličkovanou záclonu neměli.“ (A.V., nar. 1941).

Z fotografií oděvu sintských žen je patrné, že ženy nechtěly vypadat jako „obyčejné cikánky“, v jejich oděvu je zřejmá snaha o moderní švih a eleganci. Některé jsou oblečeny již vyloženě moderně a civilně, nás však zajímá oděv přece jen ve větší míře poznamenaný tradičními prvky, a i ty lze najít. Dle výpovědí i obrazového materiálu možno konstatovat, že

tradiční oděv sintských žen se skládal z tmavé sukně a halenky bílé nebo ze stejného materiálu a tedy i v barvě sukně. Velmi oblíbený byl tmavě modrý či černý podklad a na tom typické bílé puntíky nebo i droboučné bílé vzory – kostičky či bílé květy. Pamětnice B.B. (nar. 1928) vzpomíná na své mládí:

„Taky se ženský zakrývaly, aby nebyly vidět ani ruce, u krku zapnutý, starší ženský sukně ke kotníkům, mladší přes půlku lýtek – mladší k tomu nosily třeba jehlový podpatky. A na hlavu šátek buď uvázaný pod bradu nebo „na babku“ [ukazuje uvázání v týlu] a cíp šátku musel být vidět, a šátek byl nasazen hodně do čela. Šátky se nosily kašmírový, ale naše ženský neměly rády moc květovaný, jenom jemně nebo nenápadnej vzor. (Ženský oděv býval sítý ručně, často z lesklé látky – saténu, z kašmíru nebo z jemného plátna.) Z plátina byly sukně v pase do úzké manžetky a odtud dolů nařasené, aby se vešla pod ni spodní kapsa třeba se slepicí, ... sukně ne plisovaná, ale se sklady – ty začínaly až pod sedlem, sklady široké třeba 3 cm, halenka s rukávy na rameni nabranými, do úzké manžety a límeček zapnutý u krku, halenka byla zapnutá na knoflíčky perleťové, aby se hodily k těm puntíkům. Pod sukní se nosila spodnice s krajkami, ale ta nesměla zpod sukně vyčnívat. (Na takovém decentním a nepřilíš nápadném ale přesto elegantním oděvu pak každá žena musela mít menší či větší kulatou ozdobnou zástěrku s našitou krajkou a kapsami na uvázání do pasu, viz foto; srovnej podobnost stříhu zástěrky s oděvem olašských žen).

„K tomu nosily ženy vždycky zástěrku nebo zástěru buď na uvázání do pasu na užší manžetě nebo na širší manžetě, která se v pase zapínala na tři knoflíky. Kapsy musely být, chodili žebráci a dráteníci, tak je ženský žádaly o rozměnění peněz, že večer bude cirkus, tak šikovně přitom, když on hledal v pytlíku drobný, tak mu z toho pytlíku něco vzaly, tak v těch kapsách měly taky mince.

Puntíky měly sintské ženy v oblibě a některé, zejména ty starší, jim zůstávají věrný dodnes, jen tehdejší široké sukně nahrazují opět elegantní sukní úzkou, dlouhou.

Vlasy měly sintské ženy vždy dlouhé, jejich způsob úpravy byl uhlazený a také elegantní.

Ona [maminka] nosila vždycky dlouhý vlasy. Prostě měla takový vlasy, vím, že když potřebovali třeba peníze, tak ty vlasy ona prodala. Ty vlasy prodala na paruky. A měli za to koně. (K.K., nar. 1932).

Doplňky a šperky nosily sintské ženy zlaté, zejména náušnice, někdy i mincové, podobně jako Romové ostatních skupin. Často si nechávaly šperky zhotovit na zakázku. Z rozhovoru s K.K., nar. 1932:

„Vlasy svázaný dozadu, do uzlu pěknýho a hlavně dlouhý náušnice. ... Vždycky zlatý a dole měly takový všelijaký přívěsky, jak to nosijou Španělé, nebo já nevím, Španělky dřív to nosily.

Ženy nosily zlaté dukáty v uších, na krku velký dukát – dvacetikorunu a hodně prstenů, které si nechávaly dělat. ... Zůstaly mně tam [v Letech u Písku, v protektorátním cikánském táboře] dukáty a na krk náhrdelník s takovýma zelenýma kamenama, co jsem před tím dostala od sestry

Barbory. Zlatník tenkrát řekl: „Co to zlato, ale ještě větší cenu mají ty zelený kameny!“ – To byly nějaký safíry. Tak to si tam nechali. A otec? Pláštovky [hodinky] měl takhle s řetězem na vestě – ty mu vzaly hned u brány a ještě dostal pendrekem.“ (B.B., nar. 1928).

Zejména mladší ženy už i v předválečné době opouštěly tento oděv s tradičními prvky a oblékaly se zcela po městku, elegantně, čímž svůj sintský původ zcela maskovaly, to jim však nebránilo uvnitř rodiny dodržovat běžné rodové zvyklosti a dbát, aby se z nich nic nedostalo na veřejnost.

Po válce řada Sintů žijících kdysi u nás odešla za příbuznými do Německa. Dnes opravdu jednoznačných Sintů u nás žije už jen nepatrně.

Všechny uvedené fotografie pocházejí ze sbírek Muzea romské kultury

Jékha vorbasa

So avilas mange pi goudí, kana vorbinous e phúre Rromenca khate ando Čecho pa románo trajo maškar e dúj háburúvura

I manušni, savi skirindas kadala gindura, kamel te sikhavel amenge, pe sos avilas, kana vorbijas e phúre Rromenca, save bešenas ando Čecho taj pi Morva angla háburúvo. No kadala Rrom či vorbinas lasa feri pár pe, no vi paj ňamcicka Rrom, azír, ká vi voun trajinas khote lenca. Ande kado skirimo hát šaj ginás amenge, so phenen e phúre Rrom, sar trajijas pe ando Čecho angla háburúvo.

E Rrom, save bešenas ando Čecho taj vi pi Morva, sas sako áver. I Jana Horváthová kamel te anel ame pi goudí, azír vorbij pa kodo, khatar khate voun avile, ničí feri čechicka Rrom taj e Rrom paj Morva, no vi e ňamcicka Rrom. Apal skirij, sar e Rrom phírkerenas e vurdonenca, kana e Rrom maladonas andej penge búfa, sar kamenas pe e gáženca, taj sar kamenas pe e Rrom maškar pe. Ví pej fenkípura šaj dikhas ničí feri kado, pa sos vorbindem, no vi sar e Cintojki phiravenas pe taj sar chulavenas pe. Sikhavel amenge, so-j o prásto maškar e Rrom, soske sokáša ikrenas. No sar vorbijas i manuškiňa, savi skirindas kadi vorba e phúre Rromňanca avilas ávri, hoď e Rrom adejs má či žanen, hoď si ňamcicka Rrom vaj čechicka Rrom vaj e Rrom paj Morva. E žejne vorbin pa kodo, hoď jekh ávrestar lenas e bouran taj e žamutren. Apal skirij, mír sas kodo maškar le, hoď e čechicka Rrom lenas e Rromen taj e Rromňan khatar e Cintura, taj mír pala háburúvo lenas e Rromen taj e Rromňan khatar amáre Rrom (vlašicka). Po paluno i Horváthová skirij pa kodo, hoď mišto-j e muzeumoske, hoď si les kadala phúre vorbi khatar e phúre Rromňan, azír, ká sikhaven amenge, soske-j e rrománe sokáša. Skirij vi pa kodo, hoď e Cintura pala háburúvo geje-tar pala penge nípara ando ňamco. E čáče Cintura pala la amende má keťfi či trajin.

Margita Wagner

Romano džaniben – jevend 2005 Časopis romistických studií

Vydává o. s. Romano džaniben
Ondříčkova 33, 130 00 Praha 3
tel.: 222 715 947, e-mail: dzaniben@email.cz, www.dzaniben.cz
bankovní spojení: 161582339/0300

Šéfredaktorka: Milena Hübschmannová
Výkonné redaktorky: Lada Viková a Helena Sadílková
Technický redaktor: Peter Wagner
Sazba: Petr Teichmann
Tisk: PBtisk, Příbram

Recenzovali:
PhDr. Renata Weinerová, CSc. a Mag. Dr. phil. Dieter Halwachs

Produkcí zajišťuje nakladatelství G plus G, s.r.o.,
Plavecká 14, 128 00 Praha 2
tel: 222 588 001, e-mail: gplusg@gplusg.cz, www.gplusg.cz

Náklad: 600 ks
Doporučená cena: 140 Kč
Roční předplatné: 280 Kč (včetně poštovného a balného)

ISSN 1210-8545
Evidenční číslo podle tiskového zákona: MK ČR E 6882

Nevyžádané rukopisy a fotografie se nevracejí. Obsah zveřejněných polemických článků nemusí být totožný se stanoviskem redakce. Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím pošt Praha č.j. NP 1360/1994 ze dne 24.6.1994.